

พ่อนซิ่นตีนก๊อนละกอนเชียงแสน

บทร้อง-ทำนอง-ทำรำ ศักดิ์ ส รัตนชัย

ค้นคว้า-เรียบเรียง อ. จูฑารีย์ ตันสุรัตน์

ตำนานของผ้าซิ่นตีนก๊อน หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า ลายผ้าซิ่นตีนจก ซึ่งชาวละกอนลำปางมีลายในการก๊อน อันเป็นเอกลักษณ์ของตนที่รู้จักกันทั่วไปในวงการทอผ้าว่า “ลายขอละกอน” เมื่อชาวละกอนลำปางได้มีปฏิสัมพันธ์กับศิลปะของชาวโยนกเชียงแสนแต่สมัยโบราณ ในภายหลังจึงเกิดมีพัฒนาการทางศิลปะประสม ประสานออกมาเป็นลายผ้าซิ่นอีกแบบหนึ่ง ที่เรียกกันทั่วไปว่า ผ้าซิ่นตีนก๊อนละกอนเชียงแสนนั่นเอง

“ ตำนานเพลง “ ซิ่นตีนก๊อนละกอนเชียงแสน ”

ดนตรีประกอบการแสดง ได้เรียบเรียงโดยอาศัยเค้าทำนองจากเพลงพื้นบ้านของครอบครัวชาวอำเภอลำปาง ที่อพยพไปอยู่เมืองพะเยาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งสมัยเดิมเป็นบริเวณที่ขึ้นอยู่กับนครลำปาง ชาวบ้านนิยมใช้ในการละเล่นระบำฝั๊ดโด่ง(ภาษาชนที่จักรสานด้วยไม้ไผ่มีขอบ ไข่มุกของตากแดด)ในคืนวันเพ็ญ อีกทั้งยังสอดแทรกคติตำนาน และศิลปะการทอผ้าประจำตระกูลลายตีนก๊อนละกอนเชียงแสนกับลายโยนกเชียงแสนโบราณเข้าด้วยกัน มีท่วงทำนองเพลงที่สะท้อนถึงบทเพลงกล่อมลูก ของชาวโยนกเชียงแสน ที่มีอารยธรรมสูงเหนือลุ่มแอ่งโขงสู่ 4 แคว แม่น้ำเจ้าพระยา การพ่อนซิ่นตีนก๊อนละกอนเชียงแสนชุดนี้ เป็นการสะท้อนถึงทักษะและลีลาการร่ายรำของชนเผ่าท้องถิ่นไทยเหนือ ” คนเมือง“ ในประเทศไทย ในรูปแบบของนาฏกรรมชาวละกอนลำปางในชุดการรำต่างๆคือ ระบำล่องสะเปา ระบำตำนานปี่ฝ่าย – ผีไทม์ พ่อนเมือง พ่อนนกยูง พ่อนไตแสนหวี ระบำชุดมยุรเชียงตา ชุดเมียนมา ชุดบาทลี

บทประพันธ์ – เพลง และออกแบบท่าทางการร่ายรำโดยอาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย

คำว่าซิ่น หมายถึง ผ้าถุง ผู้สวมใส่ได้แก่สุภาพสตรี

คำว่าตีนก๊อน หมายถึง ผ้าตีนจก(เป็นภาษาถิ่น คำเมือง) คือลวดลายบนเนื้อผ้า อันเป็นเอกลักษณ์ของชาวเมืองที่เรียกตัวเองว่า “เขลางค์” ซึ่งมีลวดลายขอละกอนที่เก่าแก่ที่กว่าพันปี

คำว่าละกอนเชียงแสน เป็นชื่อลายผ้าที่มีแต่โบราณ

พ่อนซิ่นตีนก๊อนละกอนเชียงแสน เป็นลีลาการแสดงประกอบลำนำ คำเมืองที่เกิดจากบทดอกสร้อยในการละเล่นพื้นบ้านเก่าๆ ของครอบครัวชาวอำเภอเงิน จังหวัดลำปาง รุ่นอพยพย้ายภูมิลำเนาไปอยู่พะเยา สมัยเดิมนั้นเป็นบริเวณที่ขึ้นอยู่กับนครลำปาง ก่อนยุคสมัยเหตุการณ์จลาจลเงี้ยว พุทธศักราช 2445 จากสร้อยลำนำ “พ่อน พ่อน พ่อน นุ่งซิ่นตีนก๊อนก๊อน เข้า໋໋หนามจ้าย พ่อนงามแต่แลน้าย เจ้าแขนอ่อนมือพาย ผัดสว้ายกว้างอ่อน ” อันเป็นคำหยอกล้อระหว่างเพื่อนหญิงต่อหญิงเห็นนุ่งผ้าซิ่นลายตีนจก ก็ให้เข้าไปสู่พวงพุ่มต้นหนามชนิดหนึ่งที่เรียกว่าต้นจ้าย ซิ่นก๊อนผืนงามจะได้ถูกหนามเกี่ยวเอา เป็นชุดรำร้องระหว่างการละเล่นระบำผัดได้ง (ลักษณะการพ่อนผืนเมืองเหนือ) ในคืนวันเพ็ญ(ซึ่งปัจจุบันเราไม่มีโอกาสเห็นการละเล่นซิ่นตีนก๊อนชนิดนี้กันแล้ว) ทั้งยังสอดแทรก คติ ตำนาน และศิลปะการทอผ้าประจำตระกูล ลายตีนก๊อนละกอนเชียงแสนกับลายโยนกเชียงแสนโบราณเข้าด้วยกัน มีท่วงทำนองเพลงที่สะท้อนถึงบทเพลงกล่อมลูกของชาวโยนกเชียงแสน ที่มีอารยธรรมสูงเหนือลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การพ่อนซิ่นตีนก๊อนละกอนเชียงแสนชุดนี้ เป็นการสะท้อนถึงทักษะและลีลาการร่ายรำของชนเผ่าในประเทศไทย ในรูปแบบของนาฏกรรมชาวละกอนลำปางในชุดการรำต่าง ๆ คือ ระบำล่องสะเปา ระบำปิ่นฝ้าย-เผียไหม พ่อนเมือง พ่อนนกยูง พ่อนไตแสนหวี ระบำชุดม้วยเชียงตา ชุดเมียนมา ชุดบาทลี บทประพันธ์เพลงและประดิษฐ์ทำรำโดย อาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย

ลักษณะและวิธีการแสดง ใช้ผู้แสดงหญิง ประมาณ 4-8 คน แสดงทำการร่ายรำตามเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น โดยการเคลื่อนย้ายสับเปลี่ยนทำการรำไปที่ละภาคตามเนื้อเพลง

เพลงประกอบการแสดง ใช้เพลงซิ่นตีนก๊อนละกอนเชียงแสน

การแต่งกาย แบ่งเป็นการแต่งกาย 2 ประเภท คือ

1. แบบชุดครองผ้าซิ่นตีนก๊อนลายเหลืองละกอน ครองสไบเป็นแบบแสดงท่าทางประกอบทำรำเป็นชุดภาคต่างๆในทางเพลง ชุดนี้การแต่งกายเป็นแบบเดียวกันหมด

2. แบบแต่งกายตามลักษณะชนเผ่า เป็นชุดการแต่งกายตามเอกลักษณ์ของท้องถิ่นพื้นบ้านนั้น เช่น ชาวไต - ใส่ผ้าซิ่น เสื้อเอวลอยป้ายเฉียงข้างหน้า ขวามอญ - ใส่ผ้าถุงลายดอก เสื้อแขนยาวป้ายเฉียงข้างหน้า เก้าอี้แล้วเสียบผมด้วยตะเกียบ ชาวลื้อ - ใส่เสื้อแขนยาว นุ่งผ้าซิ่น โปกผม

ภาคเหนือ - นุ่งผ้าซิ่นลายขวาง ใส่เสื้อแขนกระบอกหรือใช้ผ้ารัดอก
เกล้าผม ประดับดอกไม้ที่ผม ใส่เครื่องประดับ

ภาคกลาง - นุ่งผ้าโจงกระเบน ห่มสไบ ทัดดอกไม้ หรือใส่ชุดไทยจักรี

ภาคอีสาน - นุ่งผ้าซิ่นอีสานลายลงส้นเหนือเข่า ใส่เสื้อแขนกระบอก
หรือใช้ผ้ารัดอก ทัดดอกไม้

ภาคใต้ - ใส่ชุดรามโนรา หรือเสื้อแขนยาว ใส่สร้อย

ท่อน 4 ปักซี่ใต้ฟ่อนกำกนิริ อีสานกะตีฟข้าว เปาปิงป๋ฮ้าย
ไต่ ลาว ลื้อ ม่าน ซีนยอง ฟ่อนกล่องปู่จา ตูบตะหึ่งนั้งตูบบุญ
(สร้อยรับ)

ท่าออก ร้องออกมาหน้าเวทีทีละคู่ หยุดยืน
คู่ที่ 1 ตั้งมือไขว้กันข้างหน้าระดับเอว



คู่ที่ 2 ตั้งมือท่าพาลาเพียงไหล่



คู่ที่ 3 ตั้งมือไหว้ระดับอก



คู่ที่ 4 ตั้งมือจับล่อแก้ว
มือซ้าย ต่ำระดับเอว
มือขวา ระดับแก้มศีรษะ



ท่าที่ 1 ฟ้อน ฟ้อน ฟ้อน นุ่งขึ้นตีนก๊อน (โว้วันวงด้านซ้าย - ขวา 1 ครั้ง)

ฟ้อน ฟ้อน ฟ้อน (โว้วันวงด้านซ้าย 1 ครั้ง)

ยืนขัดตีนกา ย่อตัวเอียงซ้าย
มือซ้ายม้วนมือเป็นวงขนานกับพื้น
แล้วนำมาชักเหน็บศอกเอว
มือขวาแบ ชักเหน็บศอกเอวไว้

นุ่งขึ้นตีนก๊อน (โว้วันวงด้านขวา 1 ครั้ง)

เปลี่ยนท่าด้านขวามือ เหมือนท่าที่ 1



ท่าที่ 2 เข้าโซ่ หนามจ้าย

ย่อตัวก้มไปทางด้านหน้า
ไขว้มือจับด้านหน้าแล้ว
แยกมือจิบออกจากกัน



เข้าโซ่ (ไขว้มือจิบ)

หนามจ้าย (สาวมือจิบขึ้น - ลงสลับกัน)

ย่อตัวลงก้มไปข้างหน้า มือซ้ายดึงจิบขึ้นปล่อย มือขวาดึงลงไปจับจิบ
เปลี่ยนมือสลับกัน (จิบ - ปล่อยมือจิบ) ขึ้น - ลง ด้านหน้า 4 ครั้ง



ท่าที่ 3 ฟ้อนงามแต่แลนาย (ชัดแบ่งผัดหน้าเดินหมุนรอบตัว)



เอียงขวา ก้มตัวลง ทำมือท่าชัก
แบ่งผัดหน้า (มือซ้าย แบมือแทง
ลง มือขวาจีบอยู่ใกล้มือซ้าย มือ
ทั้งสองอยู่ระดับเข่า) ชักมือทั้ง
สองขึ้นมาตั้งไว้ข้างแก้มขวา (มือ
ซ้ายพลิกตั้งวง มือขวาจีบ) ก้าว
เท้าขวา เดินหมุนรอบตัวเป็น
จังหวะ 3 ก้าว ตรงคำว่า งามแท้
หันด้านซ้ายออกหน้าเวที หันหน้า
ไปข้างเวที

ท่าที่ 4 เจ้าแขนอ่อนมือพาย ผัดสวายกวกังอ่อน

เจ้าแขนอ่อนมือพาย(กรายมือไปด้านข้าง)
โย้ตัวเอนไปทางหน้าเวที แล้วโยกน้ำหนักตัว
มาไว้ที่เท้าซ้าย แบมือทั้งสอง แล้ววาดมือไป
ด้านขวาอยู่ระดับเอว



ผัดสวายกวกังอ่อน (หมุนตัว กวักมือรอบศีรษะ)

ก้าวเท้าขวา วาดเท้าซ้าย บิดไปด้านหลังของ
เท้าขวาให้มากที่สุด (หันด้านหลังออกหน้าเวที)
เดินไปด้านซ้าย 3 ก้าว วาดมือทั้งสองตามไป
เอียงศีรษะตามมือ หมุนตัวกลับมาหน้าเวที
พร้อมทั้งใช้มือขวา กวัก วน รอบศีรษะจาก
ด้านหน้ามาข้างหลัง แล้วชักเหน็บศอกมือทั้งสอง



ท่าที่ 5 ดนตรี (ปิดบัวบานเดินไปด้านซ้าย 3 ก้าว)

ก้าวเท้าซ้าย เดินไปด้านซ้าย 3 ก้าว ทำท่าปิดบัวบาน (เอียงศีรษะด้านขวา) แล้วก้าวเท้าขวา เดินไปทางขวา 3 ก้าว (เอียงศีรษะด้านซ้าย) จากนั้นคว่ำมือจีบทั้งสองด้านหน้าระดับเอวแล้วม้วนมือจีบหงายออก พลิกกลับเข้าหาตัวอีกครั้ง ม้วนมือออกแล้วย่อตัวประกบมือไว้หน้าตรง(ม้วนมือจีบประกบไว้เดินกลับทางขวา อีก 3 ก้าว)

ท่าที่ 6 น่องนายจีนก่านตีนดำ ก้อนดอกลายคำ

น่องนายจีนก่านตีนดำ (ฮายมือเดินไปทางซ้าย 3 ก้าว)

ก้าวเท้าเดินไปทางซ้าย มือทั้งสอง
แบอยู่ข้างหน้าระดับเอว วนมือขึ้น –
ลงสลับกันเอียงศีรษะด้านขวา

ก้อนดอกลายคำ (ฮายมือเดินไปทางขวา 3 ก้าว)

ทำมือเหมือนเดิม ก้าวเท้าขวาเดินกลับ
มาทางด้านขวา เอียงศีรษะด้านซ้าย



ท่าที่ 7 ออกลายขอละกอน (กรายมือไปด้านข้าง)

เหมือนท่าที่ 4



ท่าที่ 8 เครือยอย ย้อยยาบกาบซอน

เครือยอย (แบบมือสองข้าง วนขึ้น - ลงสลับกัน)

วาดมือทั้งสองเปลี่ยนมาอยู่ด้านซ้าย

ยื่นขัดตีนกา เท้าซ้ายอยู่ข้างหน้า

เอียงตัวย่อไปทางด้านซ้าย วนมือขึ้น -

ลง ข้างเข้าซ้าย 4 ครั้ง



ย้อยยาบกาบซอน (แบบมือสองข้าง วนขึ้น - ลงสลับกัน)

ยอยแอวไปทางขวา มือซ้ายชักเหน็บศอกขวา

ชูมือขวาขึ้นสูงเหนือศีรษะด้านซ้าย แหงนหน้า

มองตามมือ วาดมือมาด้านขวา พลิกมือม้วน

กลับให้ฝ่ามือหงายไปข้างหลัง ดึงมือลงมาให้

อยู่ระดับเข่า



ท่าที่ 9 ไกวกลีบไก่อสร (กวักมือม้วนวนเหนือศีรษะ)

มือขวา ม้วนกวักเหนือศีรษะ



ท่าที่ 10 ซ้อนอว่ายเจียงแสน (พ่อนยอยแอวมุรอบตัว)

ยอยแอวด้านขวา มือขวาจับยกขึ้นไปปล่อยข้างบน มือซ้ายตั้งวงด้านหน้า
ระดับไหล่ สลับมือม้วน จีบ – ปล่อย ด้านขวามือ ขณะเดียวกันยกเท้าซ้าย
ขึ้นด้านหน้าสูงเล็กน้อย ขยับเท้าขวาเป็นหลักเพื่อหมุนรอบตัวเอง



สร้อย ทำท่าซ้ำเหมือนตั้งแต่ท่าที่ 1 - 4

ท่าที่ 11 พ่อนไต ลื้อ ม่าน เมงมอญ

พ่อนไต (ม้วนมือประกบไหว้ข้างซ้าย)

ม้วนมือจับทั้งสองระดับอก นำมือตั้งไหว้อยู่ที่อกด้านซ้าย ใช้ปลายเท้าซ้ายแตะพื้น
ยกส้นเท้าขึ้นสูง

ลื้อ ม่าน เมงมอญ (ม้วนมือประกบไหว้ข้างขวา)

เปลี่ยนมาตั้งมือไหว้ไว้ทางด้านขวา

ใช้ปลายเท้าขวาแตะพื้นยกส้นเท้าขึ้นสูง



ท่าที่ 12 เหน็บดอกกละกอน เหลืองงามฮ่มเฮือง



เหน็บดอกกละกอน

ยกมือซ้ายขึ้นสูงบังที่แก้ม
มือขวาม้วนจับ - ปล่อยข้างศีรษะ
ด้านขวา 2 รอบ ลอยหน้าลอยตา
ตามจังหวะการม้วนมือด้วย



เหลืองงามฮ่มเฮือง

เดินถอยหลังก้าว - ชิด ก้าว
พร้อมทั้งโยกตัวตาม เป็นจังหวะ

ท่าที่ 13 ยุงคำ ปักปักเปล่งเมือง(ปักนก)

เอียงขวา ย่อตัวต่ำลง มือขวาก็จับยกขึ้นสูง
แล้วปล่อยจับออกข้างบน ให้เป็นปักนก
มือซ้ายตั้งวงด้านหน้าระดับเอว แล้ววาดมือ
ลงมาให้ต่ำ หักข้อมือลง กางแขนเป็นปักนก
กระดกเท้าขวาขึ้น



ท่าที่ 14 กำนกุ่มฮ่มเฮือง

กัวเท้าซ้าย ใช้มือวางแปะที่หน้าขา
ทั้งสองข้างเดินไปด้านซ้าย กำมือ
(ให้นิ้วหัวแม่มือกางออก)ทั้งสองข้าง
ด้านหน้าระดับเอว แยกมือทั้งสอง
ออกจากกันไปด้านข้างทั้งสองมือ
เอียงศีรษะด้านซ้าย



ท่าที่ 15 ม่านม้วยเชียงตำ

ก้าวเท้าขวาปาดขึ้นไปเหนือเท้าซ้าย
ย่อตัวนั่งลงคลุกเข้าซ้าย เข้าขวาตั้งขึ้น
มือซ้ายตั้งวง ยื่นแขนไปข้างหน้า
มือขวาตั้งวง ซ้อนศีรษะไว้
เอียงศีรษะด้านขวา เงยหน้าขึ้นสูง



สร้อย ท่าท่าซ้ำเหมือนตั้งแต่ท่าที่ 1 - 4

ท่าที่ 16 ฟ้อนไทย ผัดแวดราว

ฟ้อนไทย (ม้วนมือตีประกบ)

หันหน้าเข้าหากัน ม้วนมือจับทั้งสองตีแปะ
ลงที่หน้าขา

ผัดแวดราว (เดินรำเป็นวง)

คนที่อยู่ด้านขวา ก้าวเท้าขวา เดินขึ้นข้างหน้า
คนที่อยู่ด้านซ้าย หันตัวกลับมาข้างหลัง
เดินราวตามกันเป็นวง 2 ก้าว



ท่าที่ 17 สุดโหล่งป็นนา ฟ้อนไตฮตน้ำ

สุดโหล่งป็นนา (ผาลาเพียงไหล)

คนที่อยู่ด้านขวา หมุนตัวกลับ หันหน้าไป
หน้าเวที มือขวาแบ แทะลงเหนือเข้าขวา
ยกสันเท้าขวาขึ้น มือซ้ายพลิกตั้งวงอยู่
เหนือศีรษะ เอียงศีรษะทางซ้ายย่อตัวลง
เล็กน้อย

คนที่อยู่ด้านซ้าย หมุนตัวกลับหันหน้ามา
ข้างหลังเวที ท่าท่าเดียวกัน หันหน้ามองกัน



ฟ้อนไตฮตน้ำ

จับจีบทั้งสองมือพลิกมือม้วนจีบปล่อยออกตั้งวงที่ข้างแก้มซ้าย เอียงด้านซ้าย แล้วหมุนรอบตัวทั้งคู่ แล้วหันหน้ามาเจอกันอีกครั้ง พร้อมทั้งนำมือทั้งสองข้างมาตีประกบกัน



ท่าที่ 18 ฟ้อนเมืองช้าว่าจาดงาม



มื่อด้านใน ยังประกบกันอยู่
ใช้เท้าด้านนอก ก้าวเดินขึ้นไป
หน้าเวที 3 ก้าว พร้อมทั้งใช้มือ
ด้านนอกจับจีบใกล้ศอก แล้ววาด
ออกปล่อยจีบด้านข้างทั้งสองคน
(จีบ - ปล่อย - จีบ)

ท่าที่ 19 ผีผามดอกโก้ง ต๊ะตึงโหม่งโป่งทิง



ยืนหันหลังเข้าหากัน แอ่นตัว
หงายหน้าขึ้น ยกมือทั้งสองขึ้นสูง
ร้าม้วนมืออยู่ข้างบน พลิกตัวเอียง
ด้านซ้าย - ขวาไปตามจังหวะ

สร้อย ทำท่าช้าเหมือนตั้งแต่ท่าที่ 1 - 4

ท่าที่ 20 ปักซี่ใต้ ฟ้อนก่ากีนรี

ปักซี่ใต้ ยืนเท้าชิดกัน ย่อตัวลง
เข้าจะกางแยกออกจากกัน นำมือมาตั้งวง
ไขว้กันข้างหน้า

ฟ้อนก่ากีนรี

พลิกมือมาจับจีบแล้วแยกมือวาดออกไป
ตั้งวงเหนือศีรษะทั้งสองมือ



ท่าที่ 21 อีสานกะต๊ิบข้าว เปาปังบ่ฮ้าย

อีสานกะต๊ิบข้าว (ท่าเชิงกระต๊ิบ)

หันเอวด้านขวาออกหน้าเวที แบ่มือ
ทั้งสองกระดกขึ้น พร้อมทั้งโยกเอว
ตามมือเป็นจังหวะ

เปาปังบ่ฮ้าย

ยื่นมือซ้ายไปตั้งวงข้างหน้าแขนตั้ง
มือขวาชักจีบมาข้างหลัง สลับ
เปลี่ยนมือกัน 3 ครั้ง



ท่าที่ 22 ไต ลาว ล้อ ม่าน ชื่นยอง



ไต ลาว

ก้มตัว คว่ำมือ ทำมือจีบล้อแก้ว
ระดับเข้าทั้งสองมือ ม้วนมือออก



ล้อ ม่าน ชื่นยอง

แล้วนำมือขวามาไว้ข้างหน้า
มือซ้าย ยกตั้งขึ้นข้างศีรษะ

ท่าที่ 23 ฟ้อนกองปู่จา ตับ ต๊ะ ทิ้งนัง ตับ บั๊



ฟ้อนกองปู่จา

กระโดด โนมตัวไปตบมือข้างหน้า
(น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าหน้า ให้แขนตึง)



ตับ ต๊ะ

โน้มตัวกลับมาด้านหลัง (น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าหลัง) มือทั้งสอง ไขว้มาตีที่ไหล่ทั้งสองข้าง



ทิ้งนัง

ยกเท้าซ้ายเฉียงสูงขึ้นเล็กน้อย ใช้หลังมือซ้ายตีปิดอกด้านนอก ที่ขาท่อนบนและน่อง มือขวา ยกป้องกันตัวไว้ ด้านข้าง

ตูป

ย่อตัว กระดกเท้าซ้ายขึ้น ใช้มือซ้ายตี
ที่น่อง มือขวายกกันตัวไว้ด้านหน้า



บู้ย

ย่อตัว ตบมือเหนือศีรษะ



สร้อย ทำท่าซ้ำเหมือนตั้งแต่ท่าที่ 1 - 4

เสร็จแล้ววิ่งเข้าเวที



ทุกคนวิ่งออกมาหน้าเวทีอีกครั้ง ใช้มือทั้งสองไขว้กันด้านหน้าระดับเอว ตั้งท่าจบกลางเวที ดังภาพ

